

XVIII. LEVÉL.

Költ Kis-Afzszony-Havának 29. Napj.

*Egy új és ez ideig nagy részént esméretlen
haszna a' vakondoknak.*

Melley rövid látású emberek vagyunk mi! melley gyakran zúgolódunk ez vagy amaz dolog ellen! de mit teszünk vele? a' magunk kevély természetünket, 's vak tudatlanfágunkat árúljuk-el; azonban ama gondviselő jó Atyának véghetetlen tökéletességű böltsességét vakmerőül meg-sértjük, azt tartván haszontalannak főt károsnak, a' mi nekünk valóságos hasznunkra vagyon. Ama gyors föld alatt való vadász a' vakondak, mind eddig tsak a' végre láttatott teremtetettnek lenni, hogy az üldöztetésnek tzelja légyen: a' Kertészek 's Parasztok előtt útalatos állat ez, 's ha lehetne, ma örökösön ki-vesztenék a' Világból. De lassan! ne siessünk egy olly állatnak el-vesztésére, a' mellyet az ISTEN nem hijában teremtett, 's mellynek a' tökéletes természet tulajdon ellenféget szerzett, hogy annak rendkívül való és veszedelmes szaporodásának ellent álljon. Imé e' dolognak meg-bizonyítására egy Túdósítás:

S

A' va-

A' vakondakot úgy szokták tartani, mint egy nagy kert-pusztítót, 's nem tudják felőle, hogy midőn az, a' maga túrásával egy kis kárt téfzen, akkor fokkal több, 's a' veteményeknek fokkal ártalmasabb férgeket pusztít-ki a' kertből. Ok nélkül vádolják a' vakondakot azzal, hogy a' plántának gyökereket el-rágja, — tsak fel-feszíti azokat túrásával a' földből, mellyek ofztán el-száradnak. A' vakondaknak leg-kedvesebb eledele a' geleszta, melly még a' déli meleg időben is ki-mász az elől a' föld alól, mihelyt azt maga körül meg-sejti: 's más ilyen földben termő férgekkel is él a' vakondak. Gyakran tapasztaltam ezt a' kertemben, hogy valahányszor nappal a' geleszta a' földből ki-bújt, mindenkor a' vakondakot kerülte. De ezen esztendőben leg-nagyobb tapasztalásim vóltak, mellyeket hogy a' Gazdákra 's Kertészekre nézve közönségessé tegyek, méltónak ítélek: Mint-hogy az én kertem mellett egy nedves rét vagyon, melly nyáron a' vakondaknak leg-kedvesebb lakó-helye, ott fok vakondakok lakván, azok a' kertemben is el-szaporodtak. Minthogy túrkálásokkal fok kárt tettek a' kertben: egynéhány esztendők alatt igyekeztem ki-pusztítani; végre reá mentem, hogy mind egygyig ki-veztettem. De mihelyt a' vakondakok mind ki-pusztúltak; azonnal

más,

más, és a' vakondakoknál sokkal veszedelmesebb ellenfél mutatta-ki magát, melly zellert, ugorkat, falátát, kalarábot, 's más plántákat kevés napok alatt el-vesztett. Végre ki-tanúltam, hogy ezt a' kárt a' ló-féreg tselekszi, de mint lehetne el-veszteni, módot nem találtam. Mikor végre az egész kertem el-pufztúlt, az a' gondolat ötlött eszembe: vallyon nem magam vagyok é oka ennek a' kárnak azzal, hogy a' vakondakat ki-vesztettem? Azért kívántam, hogy azok újra meg-szaporodnának a' kertemben: de haszontalan vólt a' kívánság. Az idén szerentsémre esett, hogy kertem körül árvíz lévén, 's egy vakondak azt kerülvén, a' kertembe bé-vetődött, mellyet észre vévén, szabadon engedtem néki, hogy a' merre akar túrjon. Ez előtt a' ló-féreg minden plántáimat el-vesztette: de mihelyt a' vakondak helyet vert magának, ki-vévén azt a' kevés plántát, mellyet túrásával el-rontott, többé ezt a' kárt nem tapasztaltam. Ezt látván, azon időben, mellyben a' vakondak eledelt szokott magának keresni, melly reggel, délben, estve vagyon, kezdettem lesni, ha vallyon azon a' helyen, a' hol az vagyon, nem fut é szinte úgy előle a' ló-féreg, mint a' geleszta. Egykor éppen egy pufzpáng-fával körül-ülttetett ágyban kaptam a' vakondakot túrni: a' mint

az a' föld alatt dölgozott, láttam, hogy a' pufzpáng közt egygyik ló-féreg a' másik után mászott a' föld alól ki felé, a' honnan ki-tanúltam, hogy a' vakondak szinte úgy ellenfége a' ló-féregnek, mint a' gelesztának, 's mind a' kettővel él. Ezen vélekedésemben fokkal jobban meg-erősített az, hogy újra el-fzaporodván a' vakondakok a' kertemben, azolta minden plántáim meg-ma-radnak; holott az előtt nagy részént el-veztek. Itten is igaz hát az, hogy mi minden állatban csak azt nézzük, mitsoda kárt tehet az, a' hafznát pedig nem veszszük gondolóra. A' melly kárt a' vakondakok téznek, koránt sints az olly nagy, mint az, a' mellyet a' ló-féreg okoznak. Először ugyan egynéhány hányásokat tsinálnak a' vakondakok: de mídön járásoknak helyét el-készítették, meg-szűnnek a' túrástól, holott a' ló-féreg, egész nyáron által, még pedig közel a' föld' felületéhez túrkálnak, 's minden plántáknak gyökereiket, a' mellyek nékik útokban vagynak, el-rágják, mellyek osztán el-száradnak, vagy magoktól a' féregtől meg-emésztetnek.

A Levegő-égben való utazás' le-írásának folytatása.

Charles és a' két testvér Robertek egy új makhinát készítettek, mellynek mind for-

formája, mind készítésének módja a' *Montgolfier*étől különbözött. *Charles* és *Montgolfier*, a' makhinának talalásáért egymással vetélkedtek. *Charles* magának tulajdonította annak talalását; pedig *Montgolfier* talalta azt; *Charles* pedig tsak a' Gáznak meg-jobbítását, 's mint kelljen azt a' makhinában tovább meg-tartani, talalta. A' *Montgolfier*' barátjai, írgyelvén *Charles*nek a' hírt, lehetetlennek, vagy tsak igen veszedelmesnek mondották lenni az ő módja szerént készült makhinában való próbát. De ez a' beszéd ellent nem állván, olly fok Nézőji vóltak néki, hogy ő 20. garasával számlálván, 10,000. bíllétét ki-osztogathattott azok közt. Már 11. óraker dél előtt Párisban a' Király' kertjében minden helyek el-vóltak a' Nézőktől foglaltatva, kik a' makhinának fel-emelkedését nagy kívánfággal várták. Maga a' Királyné 12. óraker akart meg-jelenni, de változása esvén, ki nem mehetett; hanem egy Kurir által azt parantsolta, hogy *Charles* és *Robert* Urak a' makhinába ne üljenek, hanem azt tsak magában botsássák-fel; a' Király esmeri és betsüli az ő tehetségeket: de azt meg nem engedheti, hogy életeket szükfégtelenül veszedelemre ki-tegyék. A' Királynénak ezen parantsolatjára *Charles* így felelt Hertzeg *Chartres*nek: „Köszönöm a' Királynak, hogy

hogy reám olly kegyelmes gondja vagyon: de maga által-látja a' Hertzeg, melly nagy kissebbfégre fogna szolgálni az én be-
 sületemnek, mind a' Túdósok, mind az-
 ok előtt, kik ezen próbára nékem pénzek-
 kel feigítfégül vóltak, ha én ígéretemnek
 meg nem felelek. Mindenek azt mondanák,
 hogy én nem mertem próbát tenni, tsak
 pénzt akartam tsalni, 's ezt a' módot, melly
 által szép szín alatt ígéretemtől ment legyek,
 magam találtam-ki: azért ha ígéretemnek
 nem szabad eleget tennem, hogy a' Király' pa-
 rantsolatja ellen ne vétsek, magamat agyon
 lövöm. " Charlesnek ezen hirtelen és hatha-
 tós feleletét hallván Hertzeg *Chartres*, azt
 ígerte néki, hogy ő érette felel a' Kitalynál,
 tsak ISTEN' hírével induljon útnak. Char-
 les el-hívta Montgolfiert, a' ki az Ángliai
 Királynak akkor Párizsban múlató Ötsével
 a' *Kumberlandi* Hertzeggel, és más fok
 Fő Személyekkel, a' helyen, a' hol a' mak-
 hina kéfzen állott, meg-jelent. Charles elő-
 jött, 's Montgolfiert, a' fokafágnak láttára
 meg-ölelte annak jeléül, hogy a' Túdósok-
 hoz, 's az illy nagy böltességet mutató dól-
 goknak Találójokhoz, az írigyfég, egymás
 ellen való gyűlölfég nem illik: azonban egy
 kést nyújtott néki, 's kérte ötet, hogy an-
 nak a' kis makhinának kötelét, mellyet elő-
 ször próbául fel akart botsátani, vágja-el,
 an-

annak bizonyfágára, hogy annak a' találmánynak ditsőfége, mint annak első Találóját, ötet illeti. Alig vágta-el Montgolfier a' kötelet, azonnal olly sebességgel fel-repült a' makhina, hogy egy két szempillantás alatt azt a' Nézők szemeik elől egészen el-vesztették; mellyet ofztán Párizstól mint-egy két Frantz mért-földre Vitzenne mellett találtak-meg. Ez meg-esvén, Charles az ifjabbik *Róbert*tel bé-ült a' makhinába, 's három ágyú szó után, Hertzeg Chartres, és több Fő Személyek a' kötelet, mellyen a' makhina tartattatott el-vágván, egy óra után 40. minútakor fel-repültek. Vittek-fel magokkal egy Barometert, hogy a' kénesőnek fel-menetele, vagy le-szállása szerént meg-tudhassák, mitsoda magasságra legyenek a' föld felett: — egy Termometert, hogy a' Levegő-ég' melegségét 's hidegségét vizsgálhassák, — egy Túbust, hogy azon a' magasságból alá szólhassanak, mert mint-egy tíz mért-földnyire Párizs körül tele vólt a' mező emberekkel, a' merre ők mentek, kik oda az ő nézésekre gyűltek-öszve. Fel-emelkedvén, a' néző sokaságot köszöntötték, 's olly örömmel és bátran repültek a' Nézőknek fejek felett, mintha tulajdon házokban ültek vólna. Azoknak kedvéért, kik a' Szejne vize mellett lévő Tuille híres nevű Királyi Palotának kertjében va-

ló helyért egy-egy tallért fizettek, 's pufzta látásból a' fel-emelkedett makhinának magasságát meg nem határozhatták, az Útazók, a' mint alatt léteken meg-ígérték, külömb-külobb színű apró zászlókat hánytak alá, mellyekre fel-jegyzették, hogy most ennyi meg ennyi magasságra vagynak. Minthogy pedig Charles és Robert az előtt való egész éjtszaka, főt szinte az ő el-indulásoknak szem-pillantásáig szüntelen a' makhinának készítésében foglalatokodván, nem érkeztek reá, hogy egyenek, minekelötte útra indulnának: azért a' jelenlévők, mindenféle eleféggel, 's jóféle Spanyol borral meg-rakták őket, mellyet magokkal fel-vittek, 's mikor már egy óráig útaztak, 's az útnak egy kevéssé néki bátorodtak, a' mint magok beszélették, oda fel repültökben, különös jó appetitussal ettek ittak, 's azt mondták, hogy a' tsendes mozgás, 's a' ki-mondhatatlan tiszta Levegő-ég a' magasságban olly felettebb kedves érzékenységet tsinált nekik, hogy miolta élnek, e' földön olly drága izü ebédet, mint oda fel, soha nem ettek. Rész szerént azért, hogy a' helyeket meg-tudhassák, hol járnak: rész szerént azért, hogy az úton 's mezőn lévő tsudálkozó embereket a' felől meg-gyözhessék, hogy abban az Égi szerében valóságos élő emberek vagynak, kik

ma-

magok tetfzések fzerént, hol fel-emelkednek, hol alá ereszkednek, két helyen olly alá botsátkoztak, hogy ök a' túbuson kiáltván, a' parafztokat magokhoz hívhatták. Két száz öl, vagy 12,000. láb magasságra fel-emelkedvén, a' Napnyúgoti tsendes szél vitte a' makhinát Argenteuil felé, onnan hol magassabban, hol alacsonyabban lévén a' földtől, a' dél és nap kelet közzül fúvó szél fordította azt a' Loire vize felé, végre az Útazók magok önként le botsátották azt kilentz Frantz, vagy $4\frac{1}{2}$ Német mért-földre Párizstól, egy Nesle nevü Város mellett való mezőben, közel az Ádám' Szigetéhez. Három fertály vólt 4. órára, mikor ide érkeztek, és így a' meg-nevezett útat két óra 's öt minúta alatt menték-el. Hertzeg *Chartres* és Hertzeg *Fitz James*, Kurír lovakon mindenütt követték az Útazókat, 's a' hol le-izállottak azok, ök is egy darab idő múlva el-érkeztek; a' hol az Útazók fok Papoknak 's hitelre méltó Személyeknek jelenlétekben ezen ő utazásokat, makhinájoknak mivóltát, 's le-ereszkedéseket Protokollumba fel-jegyeztették. Minekutánna a' makhinának hasadását, melly annak alsó részén esett, bé-tsinálták vólna, maga Charles, Robertet el-hagyván, bé-ült abba; 4. óra 's három fertálykor el-indúlt. Minthogy Robertnek kin maradásával 155.

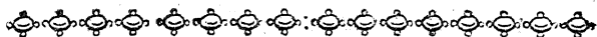
5 5

font.

fonttal könnyebb volt a' makhina: azért fokkal febesebben fel-repült az mint először, 10. minúta alatt 1524. ölre vagy 9144. láb-ra emelkedett-fel. A' földön a' Termometer volt a' $7 \frac{1}{2}$ gráduson a' 0. felett. Oda fel pedig a' meg-jegyzett magasságban a' 0. alatt lévő 5. gráduson állott, úgy hogy Charles 10. minúta alatt, a' tavaszból télbe lépett. Noha pedig illy hirtelen való változását szenvedte légyen is ő a' melegnek és hidegnek, mindazáltal maga körül nem tapasztalt egyebet, hanem nagy száraz hideg-féget. A' már közelgető sötétség, az oda fel lévő nagy hideg, nevezetesen pedig Hertzeg Chartresnek tett ígérete nem engedték Charlest tovább menni: azért 35. minúta múlva ismét le-szállott a' földre. Ez idő alatt, $1 \frac{1}{2}$ Frantz mért-földet ment ő el, de a' melly az áerben gondoltatván, könnyen 3. mért-földet tehet. A' makhinában volt hat mázsa tereh, hozzá számlálván az az alatt függő hajót, mellyben az Útazók voltak, a' tüzre való-matériát - - - 's a' két Útazót. A' leg-nagyobb magasság, mellyre ez a' makhina fel-emelkedett, volt 1700. öl, melly Szitziliában az Etna, Helvétziában pedig a' Szent Gothárd hegyének magassága.

A' Rab-

A' *Rabner Szatirdin*nak fordítója Sz. S. I. a' maga fordításához ragasztott Felelő Bálvány Komédiának elébe tett a' Magyar vers szerzésről tanító rövid oktatást, mellyben a' Deákos Magyar versekről, vagy is Distichonokról beszéllvén ezt mondja Lev. 365. „Az első és leg-régibb (t. i. azok közül, kik Deákos Magyar verseket írtak,) kire akadtam *Vilmányi Libetz Mihály* vala, a' ki midőn Krakóban 1558. Ész. *Székelly István*nak Világ' Krónikája nyomtattott, a' Nyomtatók' hibáit jobbitotta, és ezen könyvnek elejére az Olvasóhoz illy verseket ragasztott:

Ez könyvet valamelly Magyar olvasándja magában — 's a' t.

A' másik a' kinek munkájára akadtam, nevezetes Írónk Tüdős *Mólnár János Úr* vala. 's a' t.

Itt az egész XVII. Száz el van hagyva, 's a' mostaninak is nagy része. De a' XVI. Százban is lehet még feljebb menni az ilyen versekre nézve *Vilmányi Libetz Mihálnál*. Én tsak az el-múlt Száznak mintegy közepéig is találtam 9. vagy 10. Magyar Íróknál illyetén Magyar Distichonokat, vagy is Deákos Magyar verseket; t. i. ilyenek vagynak:

1. *Sil*

1. *Silvester János*' Magyar Új Testamentomának elejin és végén. Nyomtt. 1541. Efst. Az elejin való versek így kezdődnek: Próféták által szólt réghen néked az Isten, A' kit ígért ímé végre meg-adta fiát. Vid. *Joh. Ribini* Memorab. August. Confes. T. 1. pag. 52.

A' végén ilyen versekben vagyon foglalva a' négy Evangyélisták' Írásaiknak, és az Apostolok' munkáikról írott Könyvnek summája. Így kezdődnek azok:

Első Rész.

A' Christus születik, Jósef Jegyesit nem akarja El-hagyni, mellől tiszta szüzen marad az, 's a' t,

2. *Bentzédi Székely István*' Krónikája előtt Vilmányi Libetz Mihályé. Nyomtt. 1558. (Ezt említi a' nevezett Író is.)

3. *Szepsi Korotz György*' Királyi ajándékja előtt *Körtvélyesi Jánosé*. Nyomttat. Oppenheimban 1612. 12-mo.

4. *Mólnár Alberté*, a' többek közt a' Postilla Skultétika Elöl-járó Beszédében Lev. 4. és 5. a' hol *Túri Pálnak* a' *Calvinus*' Institut. felől írtt ezen verseit: Praeter Apostolicas post Christi. etc. Magyarúl így fordítja:

A' szent könyvec után kiket a' nagy Apostoloc írtac

Ennél jobb könyvet még soha senki nem írt. Nyomtt.

Nyomt. a' nevezett munka Oppenheimban
1617. 4-to.

5. A' Beketsi Templom' fel-szenteltetésének
le-írásában Körtvélyesi Jánosé. Nyomtat.
Cassán 1625. 8-vo.

6. *Pataki Füsüs János* Királyok' tüköre
ajánlásában és a' munkában is fok helyen
nyomt. 1625. 8-vo.

7. *Téjfalvi Tsiba Márton'* Romano Ca-
tegorussa elejin *Kis-Marjai Veszelin Pálé.*
Nyomt. 1637. 8-vo.

8. *Miskóltzi Gáspár'* Angliai Independen-
tismussa végin *Beregi M. Jánosé.* Nyomt.
Traject. 1654. 8-vo.

9. *Somosi Petkó János'* igaz bóldogfágra
vezérlő útja előtt. *Posaházi Jánosé,*
és Könyv-nyomtató *Rémius Györgyé.*
Nyomt. Patak 1656. 8-vo.

Sáros Patak

Szombati János Prof.

*Mint lehet a' gabonából, 's a' gyümölts
fákról a' férgeket el-vezteni?*

Sprenger Baltazsár a' Maulbronn
Hertzegi Kollégyiomban Professor 1784. Elízt.
ilyen Túdósítást hirdettetett-ki:

Hogy valaki a' gabonából a' férgeket
ki-vezthesse, hányjon a' búza rakásra ele-
ven vagy döglött rákokat. A' ráknak sza-

gát

gát nem szenvedhetvén a' férgek, két három óra múlva kezdenek a' gabonából kimászni, 's két vagy három nap múlva pedig egészen oda hagyják azt. Az úgy neveztetett *Gazette d' Agriculture*, vagy a' szántásról és vetésről való Újság-levelekben fok példáji említettnek ennek a' próbának, 's úgy dítsértetik, mint tsalhatatlan igazság. Egy *Scelta di Opusculi interessanti* etc. nevű Olasz munkában vagy *Journalban* is vagyon ezen titokról emlékezet. — Ha a' rákot a' gyümöls fára fel-akasztják, így meg lehet azt a' férgektől, bogaraktól, egerektől, vakondakoktól őrizni. De a' rákok' helyekbe, mikor azok szagokat el-vesztették, más új rákokat kell tenni.

Egy új Jegyzés az abrakolásról.

Ez előtt mint-egy 4. esztendővel mind a' Német, mind a' Frantzia Újságokban kihirdettetett vólt az, hogy az abraknak egy harmad részét meg lehet kímélleni, ha azt, minekelötte a' lovaknak adják, annak előtte egynéhány órákig vízben áztatják. Igen szép, és a' természeti tapasztaláson fundáltatott Jegyzés ez. Tudni való, hogy az abraknak nagy részét, emésztetlen egészen adják-ki a' lovak, majd felét tsak félig emésztik-meg. De ha az abrakot elő-

. re

re vízben meg-áztatják, már annak egy harmad részére nézve a' meg-emésztes végett segítettik a' ló' gyomra, — mert mind azt, valamit a' ló az ilyen ázott abrakból meg-eszik, tökéletesen meg-emészti, 's minden abrak szemből erőt vézzen a' ló magának: és így nem szükféges egyszerre annyi mértékű abrakot adni a' lovaknak, a' mennyit közönségesen szoktak adni nekik. Meg-lehet, hogy Hazánkban is a' Frantz és Német, 's azóktól tanuló Kotsisoknál sem éppen idegen már ez a' találmány, de a' régi közönséges szokást követő Gazdákra, 's tselédek-re nézve szükfégesen és hasznosan említ-tethetik.

Egy igen könnyű, próbáltatott és hasznos mód, mint kelljen a' febet és az ütést gyógyítani?

Minden féle febnak és ütésnek gyógyítására leg-jobb és könnyebb eszköz az, hogy egy pohár kút-vízben ólvaszszon-el az ember annyi sót, a' mennyi abban el-ólvadhat. Azután elegyítsen közzé annyi etzetet, a' mennyi a' víz. A' febet tisztítsa-ki. Ezt az etzetes vizet lágyan melegítse-meg, áztasson-meg vele egy gyenge ruhát, azt tegye a' febre, mellyet egy négyzeresen hajtott ruhával kössön-bé. Így kell tenni nap-já-

jában háromszor vagy négyszer. Így kell tselekedni az ütődött részfel is. Így a' febmeg nem evesedik, nedves időben is kinlehet vele járni, 's hamar meg-gyógyúl. Deilyenkor a' febre flastromot nem kell tenni. Ez az eszköz a' Stutgarti Gazdaságról írott könyvben dítsértetik.

A' Találós Mese vólt *Lopó-tök*; a' Rejtett Szó N. Görög Demeter.

Találós Mese.

A' fejemen járok, fel-alá karikára kerengek,
'S minden lépésen földbe verem fejemet.
Még is az én Gazdám akkor veszi hasznomat inkább,
A' mikor így fejemet földbe, kövekbe verem.

Szathmárról.

Rejtett Szó.

Két magán és három mással hangzó betük.
Vágják lovát annak kinek abra-ka szük.
Hármából ezeknek eszszük kenyerünket,
Három pedig illet halott kísé-
rőket.
Más háromban szoktak állani vitézek,
Midön kardot fogni készül erős kezek. —
Írta Köszegen G. A. Királyi hivatalban lévő Úr.

